

УДК 94(438)“1920/30”

ЖЫЦЦЁ “ЗА ПОЛЬШЧАЙ” ВА ЁСПАМІНАХ
ВЯСКОВАГА НАСЕЛЬНІЦТВА ДОКШЫЧЧЫНЫ

Ю. І. ЗГІРСКІ

(Прадстаўлена: канд. гіст. навук, дац. А. В. СУМКО)

Зроблены аналіз матэрыялаў вуснай гісторыі сабраных аўтарам, а таксама матэрыялаў Фальклорнага архіва Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Аснову артыкула склалі запісы зробленыя ў Докшыцкім раёне, на тэрыторыі якога праходзіла польска-савецкая мяжа. Выкарыстанне матэрыялаў вуснай гісторыі адчыняе новы пункт гледжання на дадзеную праблему.

Докшыччына з’яўляецца ўнікальным рэгіёнам, так як гэта адзін з нешматлікіх раёнаў сучаснай Беларусі, у склад якога ўваходзяць тэрыторыі, якія ў недалёкай мінуўшчыне адначасова былі ў складзе П Рэчы Паспалітай і БССР. Менавіта па тэрыторыі сучаснага Докшыцкага раёна праходзіла мяжа, якая раздзяляла Беларусь на Усходнюю і Заходнюю: “далее к юго-западу до реки Вилюя в впадения в нее с востока безымянной речки (к западу от Дрогомичи), оставляя на стороне Белоруссии деревни Углы, Вольбаровичи, Боровые, Шуновка, Бестроцк, Далекая, Клячковск, Зяантов и Матвеевцы, а на стороне Польши деревни Комайск, Раикова, Осова, Куск, Вардомичи, Солоное и Мильча”[1]. Пасля Рыжскай мірнай дамовы 1921 г. Докшыцкая вясковая гміна, уваходзіла ў склад Дзісенскага павета Навагрудскага ваяводства. Пасля далучэння ў склад П Рэчы Паспалітай Сярэдняй Літвы, было ўтворана Віленскае ваяводства, у склад якога ўвайшоў Дзісенскі павет, з Докшыцкай гмінай у сваім складзе.

Памежны статус Докшыцкай гміны ў міжваенны час знайшоў сваё адлюстраванне ў матэрыялах вуснай гісторыі. Адным з самых распаўсюджаных сюжэтаў – сюжэт існавання мяжы і яе ўплыў на штодзённае жыццё: “Ужо і савецкая граніца была з Польшчай. У іх дзве граніцы было. Пераходзілі граніцу, таму што як нам неякага выхаду не было, тут Польша. Толькі ў тую стору, у гэту стору ніхто дажэ ў ягады не хадзіў. Мая цётка як-та цяля пасвіла, цялёнак перайшоў, так пан так выдаў, што цялёнак таго! Гэта недзе ў 38-м гаду было”[2]. Усталяванне мяжы парушыла адзінства рэгіёна і сваяцкія сувязі. Пра час знаходжання часткі Докшыччыны ў складзе Польскай дзяржавы ў 1920-я – 1930-я гг. сведчаць рэшткі старых стражніц, якія ўзгадваюць вясковыя жыхары. Ва ўспамінах жыхароў раёна зафіксаваны сюжэт пераходу праз мяжу з мэтай сустрэцца з раднёй, якая аказалася на тым баку мяжы: “сразу пашлі на Шунеўку, гэта, на Шунеўкі пашлі, хацелі ў Азерцы. Значілі што ў дзеда і браты былі, адзін у Вольберавічах жыў, а гэта сястра ў Вуглах, усе там, адзін брат у Азерцах”[3]. Менавіта сярод людзей, якія з’яўляліся раднёй, адсутнічалі спецыфічныя настроі, якія існавалі пры развіцці падзелу на “усходнікаў” і “заходнікаў”: “Ай! Піжэкі!” Ну дык мама кажа: “Што вы гаворыце!” “Ай, што ты?! Сястрыца, мы не на цябе.”[3] Выразныя унутраэтнічны падзел на “заходнікаў” і “усходнікаў” з шырокім спектрам узаемных сацыякультурных стэрэатыпаў артыкуляваны ва ўспамінах, у асноўным сярод тых, хто не меў радню ці знаёмых на другім баку мяжы. Сярод сваякоў, такога падзелу не існавала. Жаданне сустрэцца з раднёй спрыяла нелягальнаму пераходу праз мяжу і сваеасабліваму інтарэсу да другога бока мяжы. У адрозненне ад легальнага пераходу праз мяжу, такі матыў не ўтварыў сваю тэрміналогію. Так тых, хто пераходзіў мяжу легальна, звалі “білятовыя”: “Ну муціць жа добра, там называліся білятовыя. Там танцы былі там ваенныя ж стаялі, тамака хадзілі на танцы дзеўкі ад гэтуль, называлася білятовая. Там толькі па запрашэнню былі хадзілі. Тут дзе граніца ж недзе тут. Ну, дзеўкі ж хадзілі. У іх прыглашэнні былі. Так жа не пойдзеш так, там жа ўсе былі такія важныя”[2]. Калі тлумачэнне сэнса слова “білятовыя” відавочна (як і “пшэк” – “заходнік”, паляк), то тлумачэнне такога слова як “талэханец” (“усходнік”), не відавочна. Сюжэт спецыфічнага стаўлення да прадстаўнікоў суседняга замежжа добра адлюстраваны ў сустрэчы падлеткаў з розных бакоў мяжы, ужо пасля аб’яднання Беларусі: “Так, а мы іх талэха. А даўна пойдзем у ягады, тады сюды пад Нябышына, дык яны як, ну мы як дзеці такія, падросці, і яны ж гэтыя, яны як прылятуць, у нас і ягады адбярваюць, чаму мы ў іхны лес прыйшлі. Граніца ж была сразу за дзярэўняй, гэта ўжо іхні лес счытаўся”[2]. Усё гэта дазваляе сцвярджаць, што спецыфічныя сітуацыі спрыялі ўтварэнню мясцовай тэрміналогіі, звязанай з той ці іншай сітуацыяй, якая звязана з асаблівасцю таго часу.

Цікавым падаецца сюжэт пра тое, як выглядала арганізацыя працы ў калгасе ў вачах сялян-аднаасобнікаў: “І даўна пахалася аж да граніцы. І ў іх пахалася пакуль лесам, пасле ўжо запусцілі, дык мама кажыць, што пойдучь жаць, нівы блізка, яны прыедуць, калхоз прывязе, ў нас хто на кані прывязе, гэта на кожнай ніве, а яны обшча жнуць, дык яны кажуць, што станем, глянем, можа хто з родственікаў там, а ў іх была строгасць, не атагнуцца, жнуць, гэтак сагнуўшыся, баяліся ж тады... дзісціпліна...”[4].

Зыходзячы з рэалій сацыяльна-эканамічнага ўкладу Заходняй Беларусі ва успамінах рэспандэнтаў часта фігуруе асоба пана: *“...Там да вайны пан Міхалевіч. Каторага забілі. Працавіты чалавек быў. Каторы жыў, так сказаць, сваім мазылём.”*[5]. Ня гледзячы на факт найму людзей для працы на ўласнай зямлі і больш лепшае матэрыяльнае становішча, паны лічыліся даволі працавітымі людзьмі. Гэта не супадала з меркаваннем “усходнікаў”, сярод якіх прапагандавалася негатыўнае стаўленне да парадкаў у заходняй Беларусі: *“I вот такая агітацыя была. Яны ж можна гэта не нада... Прыдумаць: “Вы, во, нашаму салдату, вушы адрэзали!” Ну так настраівалі людзей, каб людзі былі проціў гэтага”*[2]. Рэспандэнты залічвалі “асаднікаў” да ліку паноў. Падставай для гэтага было лепшае, у параўнанні з сялянамі, матэрыяльнае становішча, якое ўзмацнялася наяўнасці ва ўладанні асадніка зямлі. Землі атрымоўвалі ветэраны Войска Польскага і дзеячы II Рэчы Паспалітай. Рэспандэнтамі быў узгаданы пан, які, па меркаванні сялян, быў дэпутатам Сойма ў Вільні: *“Дажэ рашкаўскі пан, што быў, ён гэта ў Вільнюсе, там як цяпер, дэпутаты, у нас, у Мінску сядзяць, так ён гэта, так і засядаў.”*[2].

Ня гледзячы на нейтральнае стаўленне да паноў з боку рэспандэнтаў Заходняй Беларусі, узгадваецца распаўсюджаны сюжэт, у якім, перад прыходам Саветаў, паны прадавалі зямлю сялянам, якія, у сваю чаргу, ня ведалі аб скорым прыходзе Саветаў і ўсталяванні калгасаў: *“Яны зналі, яны прадавалі. Ён пан, у Рашкаўцы, усю зямлю, прадаў, а людзі не зналі ж, што гэтак. I закуплялі на хутары. Дажэ навывасіліся ўсе дамы паставілі ў Рашкаўцы. А ужо ж, пасля вайны... хадзілі яшчэ на танцы усё, па хутарах. Ну а тады ж, у калхоз сцягнулі.”*[2].

Калі параўноўваць з помнікамі, якія ўсталёўвалі сабе паны, помнікі сялян вырабляліся з цэменту. Паны ставілі сабе гранітныя помнікі, а некаторыя з іх, маглі дазволіць пабудаваць склеп: *„Тут жа ў нас маладая панна памерла да вайны. Яна памерла, яе ўсе паважалі. Ну, магілька ёсць магілька. Вось мама казала: Глядзі каб на магільку ніколі не аліядку не з’ела. Не патаму што там эці самыя, штоб паважалі. Сказалі, нельзя і ўсё. Нельзя значыць нельзя. Так там жа её памятник зцягнулі.”* [5].

Цікавым фактам, зафіксаваным аўтарам, з’яўляецца прыклад самаробства магільных помнікаў, якія вырабляліся вясцоўцамі: *“На гэных. Тады ўжо на тых харанілі. I ў Камайску ёсць такі. Дык вот, а папа ўжо рабіў на маіх братах, яны маладзенькія памерлі, дык яны што зкаваны з жалеза, сам скаваў, а цамент прыйшлося замяніць. А вот як яны рабілі(прадзед помнікі), што яны туды набілі, ці што, но ты прэдстаўляеш што яны до сіх пор. З 33-га года.”*[5].

Ва успамінах вясковага насельніцтва Докшыччыны, пра жыццё „за Польшчай” самым распаўсюджаным сюжэтам з’яўляецца сюжэт існавання мяжы і яе ўплыў на штодзённае жыццё. У матэрыялах вуснай гісторыі маюцца звесткі зацікаўленасці ў бліжэйшым замежжы жыхарамі Докшыччыны, што назіраецца праз кантакты насельніцтва з другім баком мяжы. Успаміны адлюстроўваюць рэаліі сацыяльна-эканамічнага ўкладу Заходняй Беларусі падчас яе знаходжання ў складзе II Рэчы Паспалітай. Цікавым падаюцца ўспаміны аб панах. З аднаго боку, паны характарызуюцца працавітымі людзьмі, з другога, фіксуецца характарыстыка пана як чалавека, які здольны на зман, аб чым сведчыць гісторыя аб продажы зямлі перад падзеямі 1939 г. Неабходна адзначыць, што зварот „пан” выкарыстаўся ня толькі ў дачыненні да земляўладальніка, але і да заможнага селяніна, земляўладанні якога перавышалі надзелы простага селяніна.

ЛІТАРАТУРА

1. Рижский трактат. Полный текст [Электронный носитель]: INOSMI.BY// <https://inosmi.by/2015/05/26/rizhskij-traktat-polnyj-tekst/>. - Дата доступа: 10.12.2019
2. Фальклорны архіў ПДУ (ФА ПДУ): Запісана ў 2009 г. Аўсейчыкам У.Я. ад Аўласевіч Клаўдзіі Пятроўны, 1940 г. н., в. Бірулі Докшыцкі раён.
3. Запісана аўтарам (ЗА): у 2019 г. ад Казачонак Еўфрасінія Аляксандраўна, 1940 г. н., в. Восава, Докшыцкі р-н.
4. ФА ПДУ: Запісана ў 2009 г. Філіпенкам У.С. і Зенько В. ад Хілько Лідзіі Рыгораўны 1932 г.н., в. Неспераўшчына, Докшыцкі раён.
5. ЗА: ў 2019 г. ад Сіндрэвіч Зінаіды Сцяпанаўны 1954 г.н., в.Янкі, Докшыцкі раён.